

V V
STAROKRŠČANSKA
UMETNOST

(seminarska naloga)

KAZALO:

UVOD-ZGODOVINSKI ČAS.....	
SLIKARSTVO IN KIPARSTVO.....	
ARHITEKTURA.....	
OGLEJSKA BAZILIKA.....	
EUFRAZIJEVA BAZILIKA V POREČU.....	
VIRI IN LITERATURA.....	
POVZETEK:	
- STAROKRŠČANSKA UMETNOST.....	
- KRIŽANKA.....	

UVOD - ZGODOVINSKI ČAS

Starokrščanska umetnost je umetnost prehoda iz antike v srednji vek.

Kršćanstvo se prvič pojavi že okrog leta 30 v Jeruzalemu v Judeji, kjer pod rimskim prokuratorjem Poncijem Pilatom križajo namreč židovskega sina tesarja Jožefa, Jezusa iz Nazareta. Vendar se o tem dogodku v takratni metropoli v Rimu verjetno sploh ni vedelo. Govorice oz. dejstva o življenju in delu Jezusa iz Nazareta in o njegovi smrti ter predvsem o njegovem čudežnem vstajenju in odhodu v nebesa, so močno vplivala na preproste ljudi takratnega časa.

Jezus Kristus je že za časa svojega življenja okrog sebe zbral učence - apostole, ki so po njegovi smrti, razširili krščanstvo po vsem rimskem cesarstvu. Krščanstvo se je obračalo predvsem k preprostim ljudem v velikih mestih. Kristjani so se upirali cesarski ideologiji, niso se hoteli vojskovati in niso hoteli po božje častiti cesarja. Vladarji so jih torej šteli za državi nevarne in jih ostro preganjali. Kljub pogosti okrutnosti (metali so jih levom) pa niso zatrli nove vere, ki se je širila in polagoma dobila somišljenike tudi v gornjem sloju in med vplivnejšimi osebnostmi. Kmalu se je približala dvoru in cesarju. Z **milanskim ediktom** leta **313** cesar Konstantin Veliki prizna krščansko vero in tako se preganjanja končajo. Do leta 380 je državna religija predpisovala čaščenje večih bogov, čemur pravimo **politeizem**, leta **380** pa s **Teodozijevim ediktom** krščanstvo postane državna vera. S tem je bilo uvedeno čaščenje enega boga - **monoteizem**.

SLIKARSTVO IN KIPARSTVO

V času, ko je bila krščanska vera še uradno nepriznana so bili njeni pristaši zatirani in preganjani. Zaradi okrutnega ravnanja rimskih cesarjev s kristjani so se slednji velikokrat skrivali in se zatekali v podzemna grobišča, kamor so pokopavali svoje. Ta krščanska grobišča imenujemo **katakombe**. V njih so kristjani pokopavali svoje pripadnike od 1.stol pa vse do razglasitve krščanske vere kot državne vere. Po tem so začeli s pokopi zunaj na površju zemlje, vendar pa so se nekateri še vedno odločali za pokope v katakombah, da bi bili bližje mučenikom.

V ta grobišča so se pripadniki krščanske vere zbirali tudi k molitvi.

Vhod v katakombe so stopnice, vklesane v kamen, ki vodijo v podzemne hodnike. Ti so lahko dolgi po več kilometrov (za zanimivost: samo hodniki vseh rimskih katakomb, ki so ene največjih merijo skupaj skoraj 880 km). Katakombe imajo lahko več nadstropij, ki so povezana z odprtini za zrak in svetlobo. V hodnikih so vdolbine v katera so polagali telesa umrlih. Odprtine grobov so bile zaprte s ploščami, na katerih pišejo podatki o pokojniku. Za člane uglednejših družin ter za mučenike je bil v katakombah namenjen razširjen in bogato okrašen prostor z odprtino za svetlobo od zgoraj.

Katakombe nam predstavljajo ene prvih in ključnih spomenikov starokrščanske umetnosti. V njih najpogosteje najdemo **poslikave na stenah in stropovih** (freske). Vzglede za slike so iskali v antični umetnosti, vendar pa so forme čistejše in barve bolj žive. Zaradi temnosti prostorov so slike na beli podlagi, risba pa je narejena s črno barvo. Motivi pa so bili izključno krščanski. Osebe so upodobljene v čelnem pogledu, niso individualno opremljene in so videti nepremične; ozadja pa so samo nakazana; v upodobitev so vključeni samo tisti predmeti, ki določajo vsebino; ploskoviti slog.

Katakombe pa so bile okrašene tudi z **reliefi**, ki pa se nahajajo na sarkofagih, kamor so polagali trupla umrlih (ta običaj so imeli prej že bogati Rimljani). Reliefi v bistvu zastopajo starokrščansko kiparstvo, saj je bilo prostostoječih kipov do 4.stol le malo, le-te so spominjale na politeistične idole.

Reliefi na sarkofagih pa so torej prevladovali. Bili so različni; lahko so bili deljeni v enega do tri trakove, ki so neprekinjeno tekli po dolžini cele stranice, lahko pa so bili razni motivi razdeljeni z majhnimi stebrički. Na nekaterih reliefih je bil v sredini medaljon z likom umrlega, na celoti pa so bili predstavljeni motivi v zvezi s pokojnikovim življenjem.

Prikazane pa so lahko bili tudi motivi iz Svetega pisma. Nekateri od reliefov so bili tudi obarvani ali pozlačeni.

Veliko vlogo v starokrščanski umetnosti so imeli **simboli**. Kristus je sam sebe poimenoval dober pastir ter jagnje božje, ki se žrtvuje za nas in za grehe ljudi.

Najpomembnejši in najbolj znani simboli:

- križ (splošen simbol krščanstva)
- Dobri pastir z ovčko prek ramen-Kristus
- Oranta-molilka z dvignjenimi razprtimi rokami (nevtralen, krščanski ali poganski prizor)
- križ z lovorjevim vencem (simbol zmagovitega krščanstva nad smrtjo)
- grški črki alfa-prva in omega-zadnja (kot oznaki začetka in konca in s tem simbola večnosti)
- golob (simbol duha in duševnega miru)
- pav (simbol nesmrtnosti duše)
- lilija (nedolžnost)

- riba (začetnice Kristusovega imena)
- vinski trs (simbol evharistije)
- podoba Marije z detetom
- košarica z kruhom in ribami (žanrska podoba tihožitja ali simbol evharistije)

Od kiparskih del so znani Tetrarhi ali Konstantinovi sinovi, profirana plastika, ki krasi vogal Markove cerkve v Benetkah. Štirje izklesani liki, ki predstavljajo štiri najvišje vladarske osebnosti-dva cesarja in dva avgusta, med katere je bilo razdeljeno rimsko cesarstvo-skušajo zgolj ponazoriti ideje njihove zveze in njihove moči.

Znani pa so tudi reliefi na Konstantinovem slavoloku, liki na njem so v oblikovnem pogledu do skrajne meje podrejeni geometrični sumaričnosti in gibanje se je omejilo na skope, najbolj pomembne premike.

Od 4.stol naprej se je na področju slikarstva razvijalo tudi **slikarstvo miniaturno**. To je bilo namenjeno za okraševanje rokopisnih knjig. Kristjani so prvi uporabili knjigo, ki je bila za uporabo dosti bolj praktična od raznih svitkov.

Umetniki, ki so s slikami in inicialkami okraševali knjige so se imenovali miniaturnisti. Ti so dobili ime po rdeči barvi - **minij**, ki so jo pogosto uporabljali in po tem so dobile ime tudi slike v knjigah imenovane **miniature**.

ARHITEKTURA

Ko je cesar Konstantin leta 313 z milanskim ediktom priznal krščansko vero so kristjani dobivali vse več pristašev in urediti so morali prostore, kjer bi se lahko zbrala množica vernikov k molitvi. Pričeli so graditi svoje molilnice imenovane **bazilike**. Za vzor jim je služila rimska bazilika. To je bila zgradba, ki je imela funkcijo tržnice in sodne dvorane. V njej se je lahko zbralo veliko število ljudi. In prav takšno zgradbo so potrebovali kristjani za množico vernikov, ki so se zbrali k molitvi.

Bazilike so ponavadi postavili nad večjimi katakombami. Vse bazilike so bile postavljene v smeri **vzhod - zahod**, tako so imele vhod na zahodni strani, polkrožni zaključek ali **apsido** pa na vzhodni strani. Prostor v notranjosti se je delil na tri ali pet ladij - dve oz. štiri stranske in eno glavno ladjo. Ladje so med seboj ločene s stebri povezanimi ponavadi z loki, ki v ravnih vrstah tečejo proti oltarju. Ti stebri nosijo zidove z okni ki so nad streho stranskih ladij - **bazilikalna okna** - ta dovajajo svetlobo v cerkev. Glavna ladja se zaključí z lokom - **triumfalni lok**. Za njim je oltar, vzdignjen za nekoliko stopnic obkrožen s polkrožno apsidó. Na vzhodu se v bazilikah nad oltarjem razprostira kamniti baldahin na 4 stebrih a pod oltarjem je podzemna grobnica mučenikov in svetnikov katerim je posvečena cerkev. Na zahodu rim. cesarstva pa se večkrat pojavi tudi prečna ladja ali **transept**.

Najstarejše starokrščanske bazilike so imele tudi štirikotno dvorišče - **atrij**, obdano z vrsto stebrov medsebojno povezanih z loki tako, da je okoli atrija nastal štirikotni hodnik. Sredi tega dvorišča je stal vodnjak. Kasneje so ta dvorišča začeli opuščati.

Prostor v starokrščanskih bazilikah je bil vzdolžen. V starokrščanski arhitekturi pa najdemo tudi centralne zgradbe. Tudi te so povzete po antični arhitekturi. Imajo okrogel ali pa mnogokoten tloris. Prostor prekriva ponavadi kupola. Takšen tip zgradbe so ponavadi na vzhodu uporabili za gradnjo cerkva. Na zahodu pa so takšne zgradbe služile predvsem kot krstne kapele, ki so ponavadi stale poleg cerkva - **krstilnice** (baptisterium) ali pa kot nagrobne kapele oz. **grobnice** (mavzoleum).

Zidove cerkva so gradili predvsem iz opeke. Njihova zunanost je bila zelo preprosta in brez okrasja. Notranjost pa so krasile **stenske slikarije** in mogočni **mozaiki**.

Stenske slike so bile predvsem dela neznanih umetnikov - obrtnikov, katerim pa niso bile pomembne oblike na sliki ampak le vsebina slike. Kot vzor so jim služili mozaiki v večjih cerkvah.

Nekatere slikarije narejene v **tehniko mozaika** pa so se ohranile vse do danes. Ponavadi se je mozaik na obokih, kupolah, apsidí ali triumfalnem loku. Na tleh se mozaik pojavlja samo v cerkvah na vzhodu ter že prej v antični arhitekturi.

Osnova mozaika je večinoma azurno modra ali kasneje zlata.

Na mozaiku je ponavadi upodobljen Kristus v vlogi dobrega pastirja ali pa Kristus med apostoli. Na nebu pa se prvič pojavijo evangelisti predstavljeni s simboli - Matej kot angel, Marko kot lev, Luka kot bik in Janez kot orel. Ta simbolika se še velikokrat pojavlja na raznih posvetnih motivih, v obdobjih ki sledijo.

Najbolj znane bazilike so (Italija):

- cerkev sv. Janeza v Lateranu (San Giovanni in Laterano) – najstarejša bazilika – Rim
- cerkev sv. Petra (San. Pietro) – največja – Rim
- cerkev Sv. Sabine (S. Sabina)
- cerkev Sv. Marije Večje (S. Marie maggiore) – Rim
- cerkev Sv. Konstance (S. Constanza) – Rim
- Mavzolej Gale Placidije – Ravenna
- cerkev Sv. Marije Device, Sv. Mohorja, Sv. Fortunata – Oglej

- cerkev Sv. Eufrazija - Poreč

OGLEJSKA BAZILIKA

Oglejska bazilika, posvečena Mariji Devici in svetima Mohorju in Fortunatu, korenini s svojo arhitekturno zgodovino zelo daleč v času in sicer v letu 313, ko so se z Milanskim ediktom cesarja Konstantina končala preganjanja kristjanov in si je starokrščanska skupnost v Ogleju lahko zgradila prvo javno sakralno stavbo. Po uničenju prve cerkve, ki je bila sedež škofije, so v naslednjih stoletjih Oglejci petkrat na novo pozidali cerkev na ostankih prejšnje, vsakič večjo in lepšo.

Bazilika, ki je zrasla na starokrščanskih temeljih in bila večkrat predelana, predstavlja skupek raznih slogov od pozne antike do gotike in renesanse. Prvo svetišče, oratorij, je nastalo v začetku 4. stoletja, verjetno še pred škofom Teodorjem (308-319); ostanki, tudi mozaiki, so v prostoru Cripta degli Scavi. Iz časa škofa Teodorja se je v glavni in južni ladji ohranil starokrščanski mozaični tlak s simboličnimi upodobitvami v antični slogovni formulaciji (Dobri pastir, Jonova zgodba, ribe, ptice, jeleni). To stavbo so leta 452 uničili Huni, nato so pod škofom Marcelijanom sezidali večjo triladijsko cerkev s kvadratnim prezbiterijem s kripto in krstilnico na zahodni strani. Za časa Karolingov so pod patriarhom Maksencijem predelali prezbiterij in ga sklenili z apsido ter dodali prečno ladjo. Sedanja bazilika je v glavnem nastala v otonski dobi pod patriarhom Poponom (1019-1042) in bila posvečena leta 1031. Potres 1348 je srednjo ladjo močno poškodoval, tako da so jo delno obnovili, zadnji večji poseg v cerkvi pa je bil konec 15. stoletja.

Oglejska bazilika je najbolj znana po dobro ohranjenih starokrščanskih mozaikih, po kripti s freskami in ostalimi freskami (apsida), mi krasijo cerkev.

Mozaiki so:

- Dobri pastir; obkrožen je z živalmi; le te sestavljajo čredo, h kateri so povabljeni vsi prebivalci tega sveta ne glede na rasno pripadnost
- prizor »Boj petelina z želvo« (petelin, znanilec luči, predstavlja Kristusa, Luč sveta, v boju z zlom, kraljem teme, ki ga poseblja želva-v grščini pomeni prebivalec teme; mošnjiček denarja na stebri za obema borilcema predstavlja nagrado za zmagovalca)
- prizor s ptiči; le ti simbolizirajo večno življenje v raj; ostale podobe-riba in štirje letni časi ponazarjajo, kako mora kristjan živeti da ga doseže
- portreti v spomin na dobrotnike, ki so prispevali večje vsote h gradnji cerkve
- prizor personifikacije Krščanske zmage; le ta poklanja palmovo vejico in venec kristjanu, ki se kot petelin bori in premaga skušnjave greha(želva); nagrado predstavljata v košarici položena kruh in grozdje kot simbol evharistije, s katero si kristjan pridobi večno življenje
- Epigrafska plošča škofa Teodora (vložena po njegovi smrti)
- Svetopisemski prizor z Jonom (obmorski prizor-prispodablja Kristusovo življenje: 1.Jon, ki ga požre riba-Kristus v grobu; 2.Jon, ki ga morska pošast izbljuje-Kristusovo vstajenje; 3.Jon pod pučnim latnikom-Kristus v nebesih)

Kripta s freskami:

- arhitektonski elementi so iz 9. stoletja
- freske na stenah in obokih so iz 12. stoletja
- upodobljeni so prizori iz življenja sv. Marka, in sv. Mohorja, prizori o Kristusovi smrti, Marijin prehod in druge podobe oglejskih mučencev

Freske na apsidi:

- Mati božja z Detetom, uokvirjena v mandorlo (na sredini oboka)
- na desni so: sv. Mohor, sv. Fortunat, sv. Evfemija

- med njimi so: cesar Konrad II. s sinom Henrikom II. in ženo Gizelo
- na levi so: sv. Mark, sv. Hilarij, sv. Tacijan
- med njimi so: koroški vojvoda Valbert in Popo, ki drži maketo oglejske bazilike
- tik spodaj: osem oglejskih mučencev
- čisto spodaj, na širokem pasu: prizori iz življenja sv. Mohorja

EUFRAZIJEVA BAZILIKA V POREČU

Eufrazijana, katere gradnja se je začela v 6. stoletju, ima atrij, krstilnice ter bazilike s škofovsko palačo in kapelo in je tipičen primer zgodnje krščanskega gradbeništva. Zaradi požarov, potresov in ostalih nepravil je bila bazilika večkrat obnovljena, in tako lahko danes opazujemo ostanke nekdanjih stavbarskih podvigov, od katerih so najbolj pomembni originalni talni mozaiki iz 5. stoletja ter mozaiki srednje apside. V arhitektonskem smislu je Eufrazijeva bazilika najzgodnejša triapsidna cerkev v srednji Evropi, njeni mozaiki pa se štejejo med najpomembnejše spomenike monumentalnega slikarstva 6. stoletja. Zaradi teh razlogov je uvrščena tudi v UNESCO-v seznam.

VIRI IN LITERATURA

- J. Debick, J. F. Favre, D. Grunewald, A. F. Pimentel: Zgodovina slikarske, kiparske in arhitekturna umetnosti, Modrijan, Ljubljana, 1998
- Renata Novak: ABC umetnostne zgodovine, delovni zvezek za prvi letnik gimnazij, Rokus d.o.o., Ljubljana, 1999
- Nataša Golob: Umetnostna zgodovina, učbenik za umetnostno zgodovino v gimnazijskem izobraževanju, srednje tehniškem izobraževanju in poklicno tehniškem izobraževanju, DZS, Ljubljana, 2003
- Mary Hollingsworth, Umetnost v zgodovini človeštva, DZS, Ljubljana, 1993
- Camillo Semenzato, Svet umetnosti, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana, 1979
- G. D. R. van Beest Holle in sodelavci: Zgodovina v slikah, DZS, Ljubljana, 1976
- Enciklopedija Slovenije 8, Založba Mladinska Knjiga, Ljubljana 1994
- Kratek vodnik po Oglejski baziliki, Društvo za varstvo bazilike v Ogleju
- Oglejska bazilika, žepni vodnik, Društvo za varstvo Oglejske bazilike
- Enciklopedija Jugoslavije 6, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1965
- Enciklopedija Likovnih Umjetnosti 3, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1964
- [http:// www.adriatica.net/croatia/feature/najkatedrale_slo.htm](http://www.adriatica.net/croatia/feature/najkatedrale_slo.htm)

STAROKRŠČANSKA UMETNOST

ZGODOVINSKI ČAS

- 2. in 3. stoletje
- **milanski edikt** (cesar Konstantin Veliki) leta 313-krščanstvo postane dovoljena vera
- v središče postavijo Jezusa Kristusa kot odrešenika in božjega sina in njegove somišljenike in spremljevalce (apostoli, Marije,...)
- umetnost se nasloni predvsem na svetopisemska besedila

SLIKARSTVO IN KIPARSTVO

- najbolj zgodni spomeniki so ohranjeni v **katakombah**-podzemna grobišča (poudarjajo vero in upanje)
- upodobitve se slogovno ujemajo z rimskim slikarstvom (impresionistična poteza)
- **simboli in nove podobe**: križ (splošen simbol krščanstva), Dobri pastir z ovčko prek ramen-Kristus, Oranta-molilka z dvignjenimi razprtimi rokami (nevtralen, krščanski ali poganski prizor), križ z lovorjevim vencem (simbol zmagovitega krščanstva nad smrtjo), grški črki alfa-prva in omega-zadnja (kot oznaki začetka in konca in s tem simbola večnosti), golob (simbol duha in duševnega miru), pav (simbol nesmrtnosti duše), lilija (nedolžnost), riba (začetnice Kristusovega imena), vinski trs (simbol evharistije), podoba Marije z detetom, košarica z kruhom in ribami (žanrska podoba tihožitja ali simbol evharistije)
- simboli in nove podobe so si lahko razlagali v poganskem ali krščanskem smislu
- osebe so upodobljene v čelnem pogledu, niso individualno opremljene in so videti nepremične; ozadja pa so samo nakazana; v upodobitev so vključeni samo tisti predmeti, ki določajo vsebino; ploskoviti slog
- **cerkve z mozaiki in freskami**-poudarjajo zmagovitost krščanstva in pomen Kristusa vladarja
- 2. stoletje-Sveto pismo okrašeno z slikami; **standardne kompozicije** (Kristusovo rojstvo,...)
- 4. stoletje-**slikarstvo miniatur**; okraševanje rokopisnih knjig; okrašene inicialke

KIPARSTVO

- vpliv versko-političnih sprememb in umetniške ideje iz oddaljenih rimskih provinc
- **sarkofagi**: na stranicah so številni prizori iz Svetega pisma; osebe so izklesane v globokem reliefu, odete v toge in halje po romski modi, med seboj so povezane z gestami in pogledi (poudarjene oči)

ARHITEKTURA

- **cerkve z vzdolžnim tlorisom-BAZILIKA**: ime izvira iz rimske bazilike (zbirališče za trgovanje, razsojanje,...); opis-z stebri je razdeljena v tri ali pet ladij, v polkrožnem prostoru nasproti vhoda je bil **triufalni lok**, za njim je oltar, vzdignjen za nekoliko stopnic obkrožen s polkrožno apsido, nad streho stranskih ladij pa so **bazilikalna okna**, ki dovajajo svetlobo v cerkev; najstarejša je bila cerkev sv. Janeza v Luteranu (imela je tudi **atrij**-štirikotno dvorišče); najvplivnejša pa je bila cerkev sv. Petra v Rimu; nam najbližji znani baziliki pa sta bazilika v Ogleju in Eufrazijeva bazilika v Poreču

- **cerkve z središčnim (centralnim) tlorisom:** obliko sprva povzamejo po mavzolejih (spominske stavbe nad grobovi svetnikov), pozneje pa imajo najrazličnejše tlorise (okrogle, osmerokotne, križne,...)

KRIŽANKA

1. Kako imenujemo krščanska podzemna grobišča?
2. Jezus _____ je bil prvi, ki je razširil krščanstvo.
3. Kakšen edikt je bil leta 313?
4. Mesto, kjer stoji znana bazilika, nam najbližja v Italiji.
5. Prve javne molilnice po priznanju krščanstva se imenujejo _____.
6. Kako se imenujejo krstne kapele, ki so ponavadi stale poleg crkva?
 1. Veliko vlogo v starokrščanski umetnosti so imeli _____ (križ, riba, kruh, golob,...)
 2. Verovanje v več bogov.
 3. Cesar, ki je prvi javno priznal krščanstvo.
 4. Verovanje v enega boga.
 5. Štirikotno dvorišče, ki so ga imele bazilike.
 6. Pri kiparstvu so najbolj znani _____.
 7. Poslikave na stenah in stropovih.
 8. Polkrožni zaključek v baziliki (nasproti vhoda).
 9. Kako se imenujejo nagrobne kapele (mavzoleji)?
 10. V Oglejski baziliki so najbolj znani talni _____.
 11. Verovanje v Boga Jezusa Kristusa se imenuje _____.
18. Slike v knjigah se imenujejo _____.